



بشقه سی لطف الہیدن نا امید اولز . كذلك خلقی توحید کلمہ ،  
توحید غایتہ سوق ایدہ رک قلوبہ ظلمدن نفرت ، مسکشدن اعراض  
میلرینی تقویہ ایتسونلرہ وعد الہینک حقیقتی عمومہ عیاناً کوسترسونلر  
(وکان حقاً علینا نصر المؤمنین )  
م . ع

## بولشویک دستورلی

مکتبلرہ لایقہ تربیہ مفسرہ ایسمہ !

معام مآذونلر جمعیتک نظامنامہ سندن ( دیندار و وطنپرور ) کلارینک  
قالدیر یلسنی تکلیف ایدن صدرالدین جلال بک جمعیتدن اخراج اولونمسی  
اوزرینہ صولک تلغرافده غایت شایان دقت بر مقاله نشر ایتدی . صدرالدین  
جلال بک بومقاله سنده کنديسنی جمعیتدن اخراج ایدن و کنديسنک  
قومونستلکی حقنده یازی یازان معلملره جواب ویریور . اونلر بزه  
لازم دکل . صدرالدین جلال بک شخصی مناقشه لرذن صوکره اساسه  
کچهرک لایق مکتبلرک پروغرا ملری فاصیل اولمق لازم کله جکفی تربیه نک  
هانکی اساسلره ایتنا ایدہ جکفی ایضاح ایدیور . شیمدی به قدر ( لایق  
تربیه ) حقنده بو قدر آچیق نشریاده بولونمیه هیچ کیمسه جسارت  
ایدہ مہمشدی . صدرالدین جلال بک ایلک دفعه اولمق اوزره سینہ لرده  
طاشینمده اولان فکرلری آغزندن طاشیردی . ( ومانحنی صدورهم اکبر )  
مکتبلرہ ویریلک ایسته نیلن لایق تربیه نک نه دیمک اولدیغنی  
بیلیموردق . صدرالدین بک بونی ایضاح ایدیور . قلملرہ کزلی  
طوران امللری میدانه چیقارده رق مسلمانلری ایفاظ ایتک اعتبارله بر  
خدمت ایفا ایتیش صایله بیلیر . اونک ایچون مومالیهک سوزلرینی  
عیناً نقل ایدیور . قارئین کرام دقتله او قورلرسه لایق تربیه نک  
نه دیمک اولدیغنی ایجه تیقن ایتیش اولورلر . صدرالدین جلال بک  
دیورکه :

« لایق تورک جمهوریتک مکتبلرندہ ویرہ جکمز اخلاق تربیه یی هانکی  
آساسلر اوزرینہ استناد ایتدیرہ جکمز ؟ . شیمدی به قدر دینی ، مہ تافیزیک  
آساسلر اوزرینہ یی ، یوقسه بوکون لایق جمهوریتلرہ اولدینی کی عقلی ،  
اجتماعی ، انسانی اساسلر اوزرینہ یی ؟ . بوتون مسئله بوراده در . بونی قطعی  
صورنده حل ایتک مجبورتی وارد . مسئله یی آچیق و قطعی اولاراق وضع  
ایتک زمانی چوقدن کلشدر .

دمیرآلی و صاغلام قاقالی انقلابچیلر ، ملتک سربست انکشافنه مانع اولان ،  
حریت و سعادتہ دوفرو تکاملنی توقیف ایدہن تاریخی باغلری قیردیله ، بوکونکی  
احتیاجلری تطمین ایتمین مستحاثه حالنه کلش مؤسسہ لری قوتلی حمله لرله ییقدیله .  
بز قانزده ، دین ایلہ دولت ایشلرینی یکدیگرندن آیران لایق جمهوریتک  
ضروری و منطقی نتیجه سی ، دین ایلہ مکتبی آیرمق در . یعنی دینی تربیه یی  
مائله لرہ براقق و مکتبلرده ویرہ جکمز اخلاق تربیه یی تمامیلہ لایق اساسلر اوزرینہ  
استناد ایتدیرمکدر .

باشلرنده کوردیلر . بوکون دیگر اقوام ایلہ اوغراشیورلرکه غلبه لرینی  
امید ایتیمورز . شو ظاهر اولان ضعف بشقه بر شیدن نشأت ایتیز .  
آنجیق شریعت اسلامیه نک اوامرونواهیسنه اتباع خصوصنده کی اهلادن  
ایلری کلیر . نته کیم کتاب الہیده ( ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما  
بانفسهم ) بیوریلور . فی الحقیقه انکاره میدان یوقدرکه جمهور مسلیمنک  
قسم اعظمی عقائدہ تعلق ایدن جهتلرده شریعتہ متمسک اولمقله برابر  
اعماله متفرع خصوصاتده دینک رسم ایتدیکی مسالک منوره سلوک  
ایتمکده در . بوایسہ امتک فضائل و اعمالده اعتدالدن رجوعی نسبتنده  
ضعف و انتاج ایدر بر حالدر . ( وما اصابکم من مصیبه فبما کسبت ایدیکم )  
بونکله برابر مسلمانلر سلفلرندن موروث اولان فضائلی غائب  
ایتمه مشلردر . شریعتک احکامنی آکلامشلردر . کتاب الله لسان تلاتلرندن  
هیچ بر زمان مہجوردکلدر . احادیث نبویه روایت اولنوب طورمقدمه در .  
خلفای راشدینک ، سلف صالحک سیرتلی غندالحواس مضبوطدر .  
بناء علیه شرعه متابعت خصوصنده بعضیلرینہ عارض اولان بو غفلتله  
نتیجه ضروریه سی اولان ضعف و مسکنت دائمی بر حال دکلدر ، بلکه  
زائل اوله جق بر عرضدر .

آیات قرآنیہ نک ناطق اولدینی فضائل سامیه یه ، اخلاق کریمیه ،  
مسلمانلرک او کتاب مقدسه قارشی کوستردکلری حرمتہ نظر انصاف  
ایلہ باقارسهک قطعاً حکم ایدرسک که علمای اسلام صاحب شریعتہ وارث  
اولملری اعتبارله متحکم ذمتلری اولان وظائفی ادا خصوصنده بذل  
مجهود ایتسه لر ؛ ( ولتکن منکم امة یدعون الی الخیر و یأمرون بالمرورف  
وینہون عن المنکر و اولئک هم المفلحون ) و ( فلولا نفر من کل فرقة  
منہم « المؤمنین » طاقتہ لیتفقہوا فی الدین ولینذروا قومہم اذارجعوا الیہم  
لعلہم یحذرون ) خلقة قرآن کریمک ناطق اولدینی حقایقله و عطا یلسه لر ؛  
کریک جناب پیغمبرک اوصاف جلیلہ سی ، کریک او نبی معظمک سنتہ اتباع  
ایدن خلفای کزینک خصائص عالیہ سی بیلدیرسه لر کوروردک امت  
اسلامیه بوکون باغلی اولدینی قیود ذات و مسکشدن صیریلوب چیقارق  
مجد و شرف سابقی اعادیه جان آتار ، حاکمیتنی محافظه ایچون جاتی  
ویردی .

علمده رسوخ اولان علمای اسلام شہسز بیلیرلرکه صولک زمانلرده  
ملتک معروض اولدینی مصائب خطیئات واقعہ لرندن طولایی کندیلرینہ  
من طرف الله بر امتحاندر . بناء علیه همتلرندن ، غیرت دینیہ و حمیت  
ملیه لرندن بکله نیلن شودرکه علت مزمن بر شکل آلمادن ازاله سینه  
چالیشسونلر . ابنای ملتہ احکام الہیه یی لایق قطع اخطارده بولسونلر .  
آراده کی روابط اخوت و الفتی تحکیمه اوغراشیسونلر . امتک بر قسمنه  
مستولی اولان کابوس مایوسیتنی دفعه بذل مجهود ایتسونلر و اونلری  
ایجه اقناع ایتسونلر که قلملرندہ مرض ، عقیده لرندہ زیغ و ضلال بولنلرندن

وارد در . دین مابہتی اعتباریہ مکلفیت ادارہ بی تمثیل ومدافعہ ایدن بر مؤسسہ در . حال بوکہ تورکیا حر ، لایبق بر جہوریتدر . »

بونقطہ در بر آرتوقف ایدہ لم . کوریلور کہ بورادہ دین ، علی الاطلاق دین ، اوصافندن بالخاصہ بروصف ایلہ تعریف ایدیلور و بوتعریف ، دینہ توجہ ایدیلن غیظ و خصوصتک محراقی تشکیل ایدیور ، دینک مابہتی اعتباریہ مکلفیت ادارہ بی تمثیل ومدافعہ ایتسی اساس اولہرق آلنور و بوکا هجوم ایدیور .

فی الحقیقہ دین مابہتی اعتباریہ مکلفیتی آمردر . مکلفیت ایسہ حقوق عامہ و خاصہ یہ قارشی وظیفہ ومسئولیت در عہدہ ایتک و بو واسطہ ایلہ در کندی حقوقندہ حریت واستقلالہ مالک اولہ بیلیمک دیمکدر . بر فرد ، کندی حقوقندہ حر و مختار اولہرق مالک اولہ بیلیمک ایچون او حقوقک دیکر لری طرفندن طانمسہ نہ و تحت ضمانہ آلمسہ محتاجدر . بونک ایچوندر کہ ہر کسک حق دیکر لری ایچون بر وظیفہ تشکیل ایدر . ایشہ ہر حقک مقابلندہ بویلہ بروظیفہ ومسئولیت تعہد ایدلد کہ حریت حقوق تأسس ایدہ مز . بوندن طولای حریت کلمسی وظیفہ دکل ، دائما حقہ ناظر اولہرق مطالعہ ایدلمک لازم کلیر . شونی ای بیلیمک لازم کلیر کہ وظیفہ در حریت دکل ، مجبوری و وارد . و حریتک ساحۃ شمولی یالکز حقوقدر . حقوقندہ بو حریت واستقلالہ مالک اولمقی ایسہ متقابلا وظیفہ مجبوری ومسئولیتی در عہدہ ایتکلمک ممکندر . بونک آدی در مکلفیتدر . مکلفیت اولماسہ ایدی حریت حقوق اصلا تأمین اولنہ مازدی .

بونک ایچوندر کہ مکلفیت ، یعنی حسن وظیفہ ومسئولیت اجتماعی ومدنی انسانیتک ایلک شرطیدر . انسانلردہ قابلیت اجتماعیہ دہ نیلن خصیصۃ عالیہ نک تأسسی بو شرطہ مدیوندر . کندی حسن وظیفہ دن ، مکلفیتدن آزادہ طانیان هوا پرستانک کندی اقرار لری موجبہ ہیچ کیسہ یہ قارشی حق دعواسنہ و حریت حقوق ادعاسنہ صلاحیتلری یوقدر و بونلر کیسہ یہ قارشی وظیفہ ومسئولیت تعہد ایتد کلرندن دولای ہر کس نظرندہ بر حیوان وحشی کی امنیتسز و قابلیت اجتماعیہ دن محرومدر لر . قابلیت اجتماعیہ دن محروم اولانلردہ ایسہ ملیت حسن ومفہومی بطریق الاولی مفقوددر . چونکہ ملیت ، اجتماعیتک بر شکل متکاملیدر . ملیت مفہومی اجتماعیہ در تعاون مخصوص صمیمی افادہ ایدر و بوتعاون صمیمیتک عمل طاشی ہیچ شہہ مزینہ وظیفہ یہ صداقت حسنہ راجعدر . بناء علیہ حسن مسئولیت ومکلفیت طاشیمیان فردلردہ ملیت ، اجتماعیہ ، مدنیت تصور ایتک تناقض اولور . ینہ بونک ایچوندر کہ مکلفیتی تمثیل ایدن دین ، تکامل ملیتک ضدی دکل ، بلکہ روحیدر .

اوت ، دین مکلفیت تمثیل ایدر و بو مکلفیت بالخاصہ مکلفیت ادارہ یہ در شاملدر . چونکہ دین و علی الخصوص دین حق اولان دین مبین اسلام افرادہ توجہ ایتدیکی مکلفیتی ادارہ آدملرینک دست ہوسانندہ بازیچہ

بز بونی ایستہ مکدہ کندیمزی یک حقلی بولیورز . بونک ایچون یک قوتلی سبیل وارد در کہ باشلیجہ لری شونلردر :

۱ — سیاسی نقطۃ نظرندن ، دینلہ ملی تکامل آرمسندہ مطلق بر ضدیت وارد در . دین ، مابہتی اعتباریہ مکلفیت ادارہ بی تمثیل ومدافعہ ایدن بر مؤسسہ در ، حال بوکہ تورکیا حر ، لایبق بر جہوریتدر . بوکون مکتبلرک وظیفہ سی مستبد بر حکمدار ایچون مطیع تبعہ دکل ، بلکہ حق و وظیفہ لری مدرک حر و طنداشلر بقیشد بر مکدر .

۲ — دین ایلہ ، بوتون دینلرہ ، عصری جمیتلرک اساسلرندن بری اولان (حریت وجدان) آرمسندہ مطلق ضدیت وارد در . ہیچ بر مذہب — اک معقول کورونئی در — کندی کندی محو ایتدہن بو اساسی قبول ایدہ مز . ایکی جہتدن جمیت در ، کندی کندی انفساخ و انحلال ایتدیرمہ دن ، ہیچ بر دینی ، اساس اولہرق قبول ایدہ مز .

۳ — عینی زماندہ دینی و دہ موقراسیمزک استناد ایتدکری اساسلری تدریس ایتکلمک مکلف اولان معلملرک وضیتلری یک مشکدر . معلم ہر دقیقہ ضد اولان شیلری تألیف ایتک مجبوریتندہ در . مثلاً ارضک منشأ و صورت تشکیلی مسئلہ لری حقتندہ دینک علمک ضد نقطۃ نظرلری تألیف ایتک امکانی یوقدر .

دینک قانونی ، سولیہ دیک شیلہ بر حقیقت محضہ کی اینامق و اطاعت ایتکدر . دین شہہ و مناقشہ قبول ایتز . کوچوک یاشدن اعتباراً دینی خرافہ لرک تحت تأثیرندہ قالان چوجوقلرک اک مہم حیاتی مسئلہ حقتندہ دوغرو و معقول بر فکر ایدیملری امکانی یوقدر . اولنرک کورپہ دماغلری ، علمی حقیقتلرہ دینی خرافہ لرک آرمسندہ بر مجادلہ صحنہ سی اولقندہ در .

۵ — بوتون مملکتلر دہ علوم وفنونک ترقیسی نتیجہ سی ، عصر لرجہ بشرتی ادارہ ایدہن دینی اعتقادلرک محوینہ شاہد اولیورز . مع الاسف محو اولان یالکز دینی اعتقادلر و خرافہ لر دکلدر . عینی زماندہ اخلاق قناعتلردر . ایشہ بونک ایچوندر کہ اخلاق ، دینی قناعتلر اوزرینہ استناد ایتدیرمک یک بووک بر تہاکہ تشکیل ایتکمدہ در .

۶ — جمیت تدریجی بر صورتندہ دینلرک نفوذ و تأثیرندن قورتولاراق تکمل ایتشددر . بوتون مذہبلردن مستقل لایبق دولت مفہومی جہاندہ ایلک دہہ بوتون وضوحیلہ ، میدانہ چیقاران انقلاب کبیر اولشددر . بز دہہ ملی انقلابمز بو وظیفہ یی کورمشددر . بو ، بوتون مملکتلرک تاریخی تکامللرینک استقامتی در . بونلردن انحراف ایتک ، ضد و آیقیری بر استقامت آلمق ممکن و دوغرو دکلدر .

۷ — جمیت ، کندی یاشانان اساسلری یالکز کندی تدریس ایدہ بیلیر . دین اوزرینہ مؤسس بر تحصیلک اجتماعی و سیاسی تشکیلاتمک اساسلری بالاطالادیی محققدر .

۸ — بوتون دین و مذہبلرک خارجندہ و اولنلردن مستقل ، بوتون انسانلرک مشترک عقللری اوزرینہ مستند و ہر کس طرفندن قبول ایدیلہ ییلن بر لایبق اخلاق وارد در . اساساً اخلاق قاعدہ لری تعین ایتک حق ، بیکلر جہ سنہ اول ، بوس بوتون باشقہ شرائط ایچندہ یاشامش انسانلر ایچون یاپلمش دینلرک دکلدر . اخلاق اساس قاعدہ لری تعین ایدن حیات بشرک ، جمیتلرک ، حال حاضر دہ کی اقتصادی واجتماعی شرطلریدر .

بوتون بوسیلردن دولای بز مکتبلر عزدہ کی اخلاق تربیہ یی بر جہتدن عقل ومنطق ، دیکر جہتدن اجتماعی ضرورتلر اوزرینہ استناد ایتدیرمک ایستہ یورز . برکہ ایلہ ہدفز ، اخلاقندہ دینی سائقلر یرینہ بشری سائقلر قومیمقدر . »

شیمدی شو مادہ لری برر برر موضوع بحث ایدہ لم . صدر الدین جلال یک برنجی مادہ سندہ دیور کہ :

۱ — سیاسی نقطۃ نظرندن دینلہ ملی تکامل آرمسندہ مطلق بر ضدیت

یا بحق ایچون میدانہ قویا مشدر . دولت و حکومت ، استقلال و حریت حقوقی تأمین ایچون وجود بولان بروظیفه عامه مؤسسه سیدر . او احراز ایتدیکی وایدہ جکی حقوق ولایتی وظیفه سنده کوستره جکی صداقت و اهلیتہ و بناء علیہ مکلفیتی درجه ادراک و تطبیقہ مدیوندر . بوندن دولاییدرکہ عالم علمدہ حقوق عامہ ، حقوق اداره ، حقوق اساسیہ نامرلیہ برطاقم حقوق واردرکہ بحقوقک استلزام ایتدیکی وظائف بالخاصہ رجال اداره نک اوموزلرینه یوکلنه جک و یوکلنیلہ جک اولان برمکلفیت عظیمہ تشکیل ایدر . مشروطیت ، جمهوریت دہ نیلن مؤسسہ لر هپ بحقوقی تأمین ایچون مکلفیت اداره بی تأسیس و رجال اداره دہ حس مسئولیتی تقریر ایچون تطبیق ایدیلن برر اصول و اشکالدر . بو بویله اولدینی حالده صدرالدین جلال بکک تورکیا جمهوریتی مکلفیت اداره بی منکر و اونکله ضد بروضعیتدہ تصویر و لایق دییه توصیفی ضمناً رجال اداره بی ( لایسٹل عما فعل ) کبی کوستره مکدن باشقہ برشی دکلدر . بو نقطه نظر دن دیمک اولیورکہ تورکیه نک بتون صفحات انقلابی مکلفیت اداره نک رفعتہ معطوف ایمش . بز عصر حاضر تاریخنده رجال اداره سندن مکلفیت و مسئولیتی رفع ایتک ایچون جان و یرمش برملت طویمدق و بیلمیورز . هپ ییلدی کمز ، کوردیکمز ، اوقودیفمز ، علم و فنک بتون اساسلرندن چیقاردیفمز نتیجه بتون بشریتک مکلفیت اداره بی تأسیس و تنظیم ایچون چالش مقده اولمیسدر .

مکلفیت اداره بی انکار ایدن و اوکا ضد اوله رق یاشامق ایستہین وارسه اوده دینسزلک و استبداددر . هر دینسز فرصت بولدینی کون دهشتلی بر مستبددر . چونکہ بتون مکلفیت و مسئولیتی منکر در . روحندہ حس وظیفه یوقدر . اونه یاپارسه کیفی ایچون ، ذوقی ایچون ، بئلیکی ایچون یاپار . بتون عالمه قارشی آجیقندن مکلفیت اداره بی انکار ایدن وبالخاصہ مکلفیت اداره بی تمثیل و مدافعه ایتدیکنندن دولای دینہ اظهار غیظ و بغض ایدن بر شخصہ حقوق عامه دہ تصرف صلاحیتی فصل تودیع اولنور ؟ النده کی امانتی کندی کیفه کوره صرف و استهلاک ایدہ جک اولان کیمسه به حقوق عامه کبی بر امانت کبرای تسلیم ایلہ مک جنایت دکلدہ نهدر ؟ بوملاحظہ ایلہ بز تورکیه جمهوریتته مکلفیت اداره بی منکر بر لاییکلک اسنادینی اوتہ دنبری رد ایتدک . بالذفات سویلدی کمز وجهله تورکیه جمهوریتک قاراقرتی آنحق قانون اساسیسی ایلہ تعیین اولنق لازم کلیر . اونک دین رسمیسی دین اسلامدر ، دیوب طوران قانون اساسیسی ایسه مکلفیت اداره دن خوشلانیمان اهل هوانک تسویلاتنه رغماً لایق اولدینقی اعلان ایدوب طور مقده در .

شوحالده صدرالدین جلال بک دینہ قارشی محضاً مکلفیت اداره بی تمثیل و مدافعه ایتدیکنندن دولای واقع اولان هجومی وعین زمانده تورکیا جمهوریتی مکلفیت اداره و حس وظیفه به ضد و خصم بروضعیتدہ

تصویر و هر کسی بو نقطه به تشویق ایتسی هر زمان تأسفلہ قارشولانه حق برکستاخلقددر . مع مافیه بو صورتله دین دشمنلرینک حقیقی فکر و حسلرینی اوکرنمک فرصتی بولمش اولیورز .

صدرالدین جلال بک بو وجهله حس و فکرینک اساسی وضع و اعلان ایتدکدن سوکره دییورکہ :

« بوکون مکتبلرک وظیفه سی مستبد بر حکمدار ایچون مطیع تبعه دکل ، بلکه حق و وظیفه لرینی مدرک و طنداشلر یتشدیرمکدر . »

بویله اولنجه مکتبلرک وظیفه سی مکلفیت اداره بی تمثیل و مدافعه ایدہ جک و استبدادہ ، دینسزلکه حائل اوله بیله جک دیندار مسلمان قرده شلر یتشدیرمکدن عبارت اولق لازم کلیر . فقط صدرالدین جلال بک بو فقره سنده کویا دینک مستبد حکمدارہ مطیع تبعه یتشدیرمک کبی ایما ایتک ایستہور . بو ایسه بالخاصہ دین اسلام نقطه نظرندن بر بہتان اولدینی کبی بوندن اول وضع ایتدیکی ماهیت دین ایلده تماماً متنافضدر . چونکہ مستبد مکلفیت اداره بی منکر دیمکدر . حال بوکہ دینک مکلفیت اداره بی تمثیل و مدافعه ایتدیکی قبول ایدلمش ایدی . شو حالده مکلفیت اداره بی تمثیل ایدن بر مؤسسہ نک اونی منکر اولان بر مستبدہ مطیع تبعه یتشدیرمک کبی تصور ایتک فصل ممکن اولور ؟ تکرار ایدہ رز ، بو سوز دین اسلام نقطه نظرندن بر بہتانددر . چونکہ دین اسلام ، بوتون اساساتندن صرف نظرله ، بالکتریش وقت نمازده کی تربیه سی اعتباریلہ دوشونوله جک اولسه بیله کوریلورکہ هر مسلمان هر کون وتر نمازنده ( ونخلع و تترك من یفجرک ) دییه حق تعالی ایلہ تجدید عهد ایدر . « یارب سکا فجور و عصیان ایدن ، سنک اوامرک ایلہ کندینی مکلف طانییان کیمسه لر ی بز خلع و ترک ایدرز ، دییه حقہ سوز و یرر . بناء علیہ انسانلره هر کون بو تربیه بی و یروب طوران بر دینہ « مستبد بر حکمدارہ مطیع تبعه یتشدیرر » دیمک بہتان دکلدہ نهدر ؟ دینلر مستبدلره تبعه یتشدیرمک ایچون دکل ، قیصرلره ، فرعونلره ، ابو جهللره حدلرینی بیلدرمک ، اونلرک استبدادینی بیقوب یرلرینه بر مؤسسہ عدالت اقامه ایتک ایچون کلشدر . بوکا بناء درکہ دینلرله مجادله ایدنلر هپ استبداد موقعنده بولونانلر اولمشدر . خلقک دین ایلہ مجادله سی بلکه واقع اولما مشدر .

حقوقده حریتی سونلر و اوکا مراطاتک وظیفه اولمسی تمی ایدنلر دینہ دائماً طرفدار اولمش ، فقط حق طانییه رق هر کسه تجاوز ایتک ایستہین مستبدلر ، دینہ قارشی خصم کسلسلمشدر . بونی بالخاصہ دین اسلام نقطه نظرندن ای آکلایه بیلمک ایچون صدرالدین جلال بک بر فرانسز محررینک شوسوزلرینی اوقومش اولمالی ایدی :

Mahmoet, en mettant l'ordre social dans un rapport avec la religion, en plaçant un code d'institution divine

قالدیرمغه عزم ایدلکی برشیئہ حق حیات ویرہ جک هیچ بروجدان تصور ایدیلہ من .

بوندن شو نتیجہ چیقارکہ برجمیتک « حریت وجدان » اساسنہ رعایت ایدہ بیللمسی وجدانسزلقیلہ دکل ، شامل بروجدان کلی بہ مالک اولمسیلہ قائمدر . وبرجمیتک بویلہ اولمسی ایچون کندی کنڈینی محو ایتسی لازم کلز . جمیتی محو ایدہ جک اولان اک مهم عامل وجدانسز . لقدر . حریت وجدانہ مزاحم اولاندہ یا وجدانسزاق ویا پک طسار بروجدان تعقیب ایتمکدر . اک واسع واک شامل وجدان ایسہ توحید خالق وجدانیدرکہ اودہ وجدان اسلامیدر . هراسانی برخالفک مخلوق بیلن بروجدان بتون حقوقی اومنبعدہ برلشدیرر و قیمت حق بیلیر . مشرک ویا منکر خالق اولانلر کنڈیلرندن باشقہ سنی طانیامازلر .

صدرالدین جلال بکک دیگر مادہ لری دہ باشند باشہ افترا وجهالتلرله مشبوعدر . اولری دہ باشقہ بر ہفتہ موضوع بحث ایدہ جکیز .

## قومونیزم و دین

قومونیزمک روسیہ دہ قارشی آلدقاری وضعیت مملکتیزم دہ بک معلوم دکلدر . بوندنطولای برطاقم کنجاری وبالخاصہ ( قومونیزم ) ی عمدہ اتخاذایدن بر قاج محرک دین علیندہ وجودہ کتیرمک ایستہ دکلری خصوصتک سبی مجهول قالدہدر . روسیہ دہ ( قومونیزم ) ک دینہ قارشی آلدینی وضعیت معلوم اولدینی تقدیردہ ، تلقی ایتدکلری الہاماتہ تبعاً تحریک قلم ایدن محررلرکدہ دین خصوصتی توضیح ایدہ جک ، بونلرک کوری کورینہ دین علیندہ یورومہ لرینک حکمتی آکلاشیلہ جقندر . اونک ایچون تمامیلہ بیطرف بر مأخذدن آلدیغیز معلوماتی درج ایلہ قارلریمزہ بواسطہ صلیک منبع الہامی ارانہ ایتک ایستہ یورز . معلوماتہ مراجعت ایتدیگیز منبع ( شقاقو ) دارالفنون مدرسلرندن ( شہیلر ماتیوس Shailer Mathers ) ک بر اثریدر . استاد مومی الہ سوویہ نلرک دینہ قارشی آلدقاری وضعیتن بحث ایدرکن عیناً دیورکہ :

« روسیہ دہ کلیسانک وضعیت سوویہ حکومتی طرفدن تعقیب اولونان خط حرکتدن چوق متأثر اولمشدر . ۱۹۱۸ سنہ سندہ ، بلکہ دہا مقدم بر تاریخدہ صادر اولان برقرارنامہ ایلہ دین دولتدن تفریق ایدلش وبوصورتلہ دین سریع بر انحطاطہ دوچار ایدلشد . دہا صوکرہ دین تعلیم و تربیہ دن تفریق ایدیلدیکی کب کلیسالرک ازدواج و جنازہ لر اوزرندہ کی حق نظارتی دہ قالدیرلشد . کلیسالرکدہ بر غروب حالندہ تشکله مساعدہ ایدیلہ مش ، بونلرک بوتون اوقافی ملیشدیرلشد . اعضاسنک عددی هیچ اولمازسہ الی بہ بالغ اولمایان محلی برجمیت دینہ تشکل ایدہ میور . بویلہ برجمیت تشکل ایتدیکی تقدیردہ اعضاسندن

à la base d'un gouvernement populaire administré par des chefs électifs et limités dans leur autorité , en confiant à la science l'interprétation et le commentaire de la loi , a voulu élève une barrière infranchissable contre la dictature . dans l'islamisme, l' arbitraire gouvernemental ne sairait être étendu jusqu'à la conscience individuelle , aux rapports familiaux , aux mœurs privées .

Sources de constantinople par Ch . Mismer ' q . 271

کلمہ ایکنجی مادہ یہ : صدرالدین جلال بک ایکنجی مادہ سندہ دینک ، حریت وجدان اساسنہ ضد اولدینی ایلری سوربور . واونک ، ( حریت وجدان ) ی وجدانسزلق معناسنہ تلقی ایتدیکی آکلاشیلیور . فی الحقیقہ حریت وجدان وجدانسزلق دیمک ایسہ بونکلہ دین آراسندہ ضدیت وارددر . فقط عالمدہ وجدانسز هیچ بر هیئت اجتماعیہ تصور دکلدر . چونکہ هر هیئت اجتماعیہ بروجدان اجتماعیہک تظاہریدر . ( حریت وجدان ) دستوری ، دینی اہمال ایچون دکل ، دینلرہ حریت و مراعاتہ ایچون قبول ایدلش بردستوردر . بوندن مقصد حقوقی واجتماعی وجدانسزلرہ ، دینسزلرہ حق حیات ویرمک دکل ، بر وجدان کلی طاشیان دینلرہ حرمت وحق حیات ویرمکدر . ای بیللمیدرکہ عالمدہ ( حریت وجدان ) دستورینی ابتدا طائیتان وتطبیق ایدن قانون اساسی شریعت اسلامیدر . اسلامک ظہورینہ قدر مختلف دینلری سینہ حمایت وعدالتندہ یاشانان هیچ بر دولت کورولہ مشدر بلکہ حالادہ یوقدر . فقط ظن ایدلدیکی کب بر دولتک دین رسمیتی بولنق اونک حریت وجدانی طانیاماسنی ایجاب ایتمز . بر دولت ایچندہ افرادک وجدان خصوصیلرندہ کی تفاوت ایچلرندن بعضلرینک مقام حاکمیتی اشغال ایتسنہ مانع اولدینی کب مختلف دینلرندن بریسی تمثیل ایدن وجدانکدہ اودولتدہ مقام حاکمیتی تمثیل ایتسنہ هیچ بر مانع یوقدر . الیورکہ اوفرک کب اودین حاکم دہ حقوق عامہک ایجاباتی اولان وظائفی ، مکلفیت ادارہ یی بحق تمثیل ایدن بر وجدان کلی بہ مالک اولسون . دین اسلام انبیاء سالفہک ہبسنہ حرمتی شرائط ایمانیہ سی میانہ ادخال ایتش بولدینی ایچون بتون ادیانہ و وجدانلرہ بر شمول کلی یی حائردر . وبوسبیدن ( حریت وجدان ) دستورینی تطبیقہ موفق اولمشدر . فقط رسالت محمدیہ یی ارکان ایمانی میانہ قویامایان دینلرہ هیچ بر زمان اسلام اوزرندہ او « حریت وجدان » دستورینی تطبیق ایدہ مشدر وایدہ من . بناء علیہ « حریت وجدان » دستورینی تطبیق ایدہ جک جمیتک ، مقدس وجدانلرہ شامل بروجدان کلیسی بولنق لازم کلیر . دینلری ومکلفیت ادارہ یی انکار ایدن جمیتلر ایسہ ہم وجدانسز ، ہم « حریت وجدانی » منکر درلر . علی الاطلاق انکار ایتدیکی ، وجودینی